

БЪЛГАРИЯ, ЮГОСЛАВИЯ И МАКЕДОНСКИЯТ ВЪПРОС ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ (С АКЦЕНТ НА СРЕЩИТЕ ТОДОР ЖИВКОВ – ЙОСИП БРОЗ ТИТО ПРЕЗ 1963–1967 Г.)

Марияна Стамова

доктор по история, доцент, секция „Съвременни Балкани“,
Институт по балканистика с Център по тракология – БАН,
ул. „Московска“ № 45, 1000 София, България,
e-mail: marianastamova@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3244-870X

В статията предмет на анализ е македонският въпрос, който се заражда след подписването на Берлинския договор, по силата на който „Великите сили“ си преразпределят сферите на влияние на Балканите. Този въпрос продължава да съществува като отделен аспект на общобалканските взаимоотношения и днес, когато все по-ярко се очертават тенденциите към интеграция в световен мащаб. В течение на двете балкански войни и Първата световна война този проблем все по-ясно се обвързва с политиката на трите съседни балкански държави – България, Кралството на сърби, хървати и словенци (от 1929 г. – Кралство Югославия) и Гърция. С края на Втората световна война основните дискусии около този въпрос се водят от „нова“ социалистическа България и федеративна Югославия на излезлия като победител от войната харизматичен лидер Йосип Броз Тито. В крайна сметка идеята за южнославянска федерация между двете държави, с която македонският въпрос да се „разреша“ в общата държавна формация, пропада с последвалия конфликт между Сталин и Тито от лятото на 1948 г. и с приемането на Резолюцията на Коминформбюро.

Въпреки че до смъртта на Сталин (5.03.1953 г.) българо-югославският сблъсък в политическата област е водещ, подтикван от идеологически мотиви, напрежението по македонския въпрос също така е видимо по това време. Десталинизацията и новата политика на СССР за подобряване на съветско-югославските отношения рефлектират върху развитието и на българо-югославските отношения. През 1955–1956 г. българското партийно и политическо държавно ръководство прави стъпка към самокритика на грешната позиция по отношение на македонския въпрос, възникнала на X партийен пленум на БРП (к.). Заедно с яростната атака срещу югославския ревизионизъм, след втората промяна в отношенията между Белград и Москва в края на 1957 г. българските лидери излизат с открито отношение по македонския въпрос. Кулминацията в придаването на нов смисъл на българската позиция спрямо македонския въпрос настъпва след преодоляването на кризата в съветско-югославските отношения през 1962 г. По време на „Мартенския“ пленум на Българската комунистическа партия акцентът е грешната позиция спрямо македонския въпрос и неговото преодоляване.

Ключови думи: Тодор Живков, Йосип Броз Тито, македонски въпрос, нация, малцинство

BULGARIA, YUGOSLAVIA AND THE MACEDONIAN QUESTION(WITH AN EMPHASIS ON THE MEETING TODOR ZHIVKOV–JOSIP BROZ TITO IN 1963-1967)

Maryiana Stamova

PhD, Associated of Professor, Department “Contemporary Balkans”,
Institute of Balkan Studies with Centre of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences,
Moskovska str. 45, 1000 Sofia, Bulgaria, e-mail: marianastamova@yahoo.com,
ORCID: 0000-0003-3244-870X

The article, based on primary sources, deals with the Macedonian question, which arose after the signing of the Berlin Treaty, under which the “great powers” redistribute their spheres of influence in the Balkans. This issue continues to exist as a separate aspect of the Balkan relations even today, when the

tendencies towards integration on a global scale are becoming more and more pronounced. During the two Balkan Wars and the First World War, this problem became increasingly closely linked to the policies of the three neighboring Balkan states – Bulgaria, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (since 1929 – the Kingdom of Yugoslavia) and Greece. With the end of the Second World War, the main discussions on this issue were led by a “new” socialist Bulgaria and a federal Yugoslavia of the victorious charismatic leader Josip Broz Tito. Eventually, the idea of a South Slavic federation between the two countries to “resolve” the Macedonian question in a common state formation collapsed with the ensuing conflict between Stalin and Tito in the summer of 1948 and the adoption of the Cominform Bureau Resolution. Although to the Stalin’s death (5.03.1953) the Bulgarian-Yugoslav crash by the political area is stands in the lead from ideological motives but the sparks of Macedonian question are visible at that time. The destalinization and the new policy of USSR for improving of Soviet-Yugoslav relations reflect over the development of Bulgarian-Yugoslav relations. In 1955-1956, the Bulgarian Party and political state organization takes a step towards the self-criticism of wrong position concerning the Macedonian question, originated on the X party plenum. Side by side with the furious attack against Yugoslav revisionism, after the second change for worse of relations between Belgrade and Moscow in the end of 1957 Bulgarian leaders come out with open attitude towards Macedonian question. The culmination in the giving a new meaning to Bulgarian position towards the Macedonian question occurs after the serial overcame of Soviet-Yugoslav relation’s crisis in 1962. During the Bulgarian communist party’s March plenum the accent are the wrong position towards the Macedonian question and the overcome.

Keywords: Todor Zhivkov, Josip Broz Tito, Macedonian question, nation, minority

Видимо подобрение в отношенията между Югославия и СССР с нейните източно-европейски сателити настъпва едва след смъртта на „бащата на народите“ Йосиф Сталин в началото на март 1953 г. и с подписването на Белградската декларация през юни 1955 г. Но този обнадеждаващ процес трае само докъм края на 1957 и началото на 1958 г., когато Югославия повторно е „заклеймена“ и отхвърлена от комунистическия лагер. Това от своя страна води до ново влошаване в българо-югославските отношения, а оттам и до остри нападки, идващи и от югославска, и от българска страна относно спорния македонски въпрос.

След XXII конгрес на КПСС през 1961 г. се наблюдават първите опити за промяна в дотогавашната враждебна политика на съветската партия спрямо Съюза на югославските комунисти (СЮК), както и обратният процес. Конкретни стъпки за активизиране в тази насока се осъществяват през май 1962 г., когато съветският партийен и държавен лидер Никита Сергеевич Хрущов обявява началото на нова политика по отношение на Югославия, като реабилитира отново Тито. При посещението си в НРБ същия месец Хрущов открито представя своите аргументи за „възстановяване“ статута на Югославия като „социалистическа страна“ (DAMVnR, I/100/80/1/1). Последва мълниеносен отговор от югославска страна през 1962 г., когато във ФНРЮ официално гости са Леонид Илич Брежнев и Андрей Громико. Този процес на взаимни контакти раздвижва сателитите на СССР, в това число и НРБ.

На VIII конгрес на БКП в края на 1962 г. начело на държавното и партийното ръководство застава Тодор Живков. За триумфа на Живков над българина от Егейска Македония Антон Югов, Георги Чанков и Вълко Червенков изключително много спомага посещението на Хрущов в НРБ няколко месеца преди партийния форум (Larrabee 1972, 43; Palmer et al. 1971, 191). В този дух българският лидер безусловно започва да следва политиката на „второто побратимяване“ на Хрущов с Титова Югославия. Така от края на 1962 г. започва процес на възстановяване на контактите между ЦК на БКП и ЦК на СЮК.

Така още на 25 януари 1963 г. на връщане от VI конгрес на ГЕСП Т. Живков се отбива в Югославия, където се провежда неофициална среща между югославския лидер Тито и него. Дватама висши функционери на НРБ и СФРЮ оценяват проведените разговори като добри и в дух на взаимно разбирателство и добросъседство.

Според тях тази среща полага основите за преодоляване на идеологическите пристрастия на БКП и СЮК, които са ги разделяли години наред и върху които голяма роля изиграва съветското държавно и партийно ръководство, за начало на един бъдещ интензивен диалог във всички области на обществения живот в двете държави, както и за опити за намиране на решения по спорните въпроси. Внимание предизвиква изразената българска

позиция, че „българското правителство и партия ще развиват и по-нататък Димитровския курс по-отношение на македонския национален въпрос“ (Palmer et al. 1971, 191–192; *Rabotnichesko delo* 1963, 1). Съществуващите различия и объркването в редовете на БКП относно позицията по македонския въпрос като резултат от минала погрешна политика на висшето партийно ръководство го карат през март 1963 г. да свика специален пленум за оформянето на ясна позиция по така поставения проблем.

Точната формулировка на насоките за по-нататъшно развитие на македонския въпрос се прокарва от партийния ръководител Т. Живков: „Ние следва да признаем публично – аз пак повтарям, когато се договорим с югославяните, не сега – обективното съществуване на Македонската република и формирането на македонско национално съзнание, но не можем обаче да се примирим в никакъв случай това национално съзнание да се формира, да се изгражда на противобългарска, националистическа и шовинистическа основа“. Що се отнася до населението от Пиринския край, Живков е категоричен: „То е част от българската нация. Никаква македонска националност там няма и не може да има. Там не става обособяването на македонско национално съзнание, както във Вардарска Македония, въпреки че ние много съдействахме за това“. Тези последни думи на българския лидер съвсем ясно разкриват „признанието“ за допуснати в по-ранните години грешки, които намират своето отрицателно за българската страна отражение в настоящето. В тази насока Т. Живков продължава: „Следва в бъдеще да се противопоставяме на всякакви аспирации, откъдето и да идват те, и специално от страна на скопските ръководители това население да се таксува като македонска националност. Нужно е активно, непрекъснато да утвърждаваме българско национално съзнание в това население, тъй като много хора там са „отровени“ и объркани“. В крайна сметка изводът, който прави Живков, валиден и приет от цялото партийно ръководство, е следният: „Ние няма защо да упражняваме насилие. Този, който се чувства македонец, нека се пише македонец. Но македонска националност няма нито в Пиринския край, нито в Беломорска Тракия, нито в нашата емиграция в Канада или в САЩ. Само във Вардарска Македония обективно исторически се формира македонска нация“ (CDA, 286–287).

Този извод заляга в партийната политика на македонския въпрос, който в бъдещите няколко години непрекъснато ще се повтаря под една или друга марксистко-ленинска формула за развитието на националния въпрос. Тодор Живков съумява да прокара линия за борба срещу „фалшификацията на историята на нашия народ, но не по пътя на разгаряне на споровете, а чрез обективното им излагане“ (CDA, 268).

Първият сериозен разговор след „специалния мартенски пленум“ на Политбюро на ЦК на БКП между двете съседни страни се води от члена на Изпълнителното бюро и секретар на ЦК на СЮК Велко Влахович и от българския посланик в Белград Груди Атанасов. В разговора им от 23 май 1963 г. акцентите са върху два проблема, а именно китайско-югославските отношения, поради неспиращите нападки от китайска страна срещу СФРЮ и югославското ръководство. Вторият кръг проблеми засяга двустранните българо-югославски отношения. На отбелязания от българския посланик факт за продължаващи недружелюбни публикации във вестниците „Борба“ и „Нова Македония“ югославският отговор е, че това не е линията на централното югославско ръководство, а е дело на отделни лица, които се опитват да провалят отново трудно постигнатите добри взаимоотношения (CDA, 4).

В края на 1963 и през 1964 г. до провеждането на VIII конгрес на СЮК на преден план сред югославското ръководство излизат дискусиите по вътрешноидейните проблеми на партията. Процесът на нормализиране в българо-югославските отношения се потвърждава с поканата българска делегация начело със Станко Тодоров да гостува на югославски партийен конгрес (CDA, 16).

За българската страна особен интерес на този конгрес предизвиква изказването на Тито по отношение на националните малцинства извън югославските граници: „Малцинствата в съседните страни не трябва да бъдат определени като възможност да се свързват все по-свободно със своята нация, за да бъде осъществено сближението и сътрудничеството между народите и страните“. В тази насока е и резолюцията на конгреса на Съюза на комунистите на Македония, в която се казва: „Съобразно със своите принципиални становища спрямо националностите, живущи в нашата страна, СКМ ще се застъпва

последователно за демократично третиране на македонското национално малцинство в съседните страни“ (CDA, 24–26).

Своеобразна подготовка за срещата Йосип Броз Тито – Тодор Живков през есента на 1965 г. е посещението в България на държавния секретар на външните работи на СФРЮ Коча Попович през януари 1965 г. по покана на българския външен министър Иван Башев. На тази среща се констатира, че двустранните отношения вървят по пътя на всестранно подобряване. По инициатива на югославяните в разговорите се засяга и македонският въпрос. Застъпва се едно общо мнение, че този въпрос безспорно съществува, но в интерес на историческата истина не трябва да се пречи на научните и културните дейци да правят своите изследвания, без обаче публикациите по този въпрос да се насочват срещу една или друга страна и да пречат за подобряване на отношенията между двете държави (CDA, 112).

Събитието на 1965 г. в българо-югославските отношения безспорно е официалната визита в НРБ по покана на Тодор Живков на президента на СФРЮ и генерален секретар на СЮК Йосип Броз Тито от 22 до 29 септември. Основните акценти в разговорите могат да се формулират в няколко аспекта:

Първо – за успеха на икономическото сътрудничество между двете държави;

Второ – за подобряване на отношенията между балканските държави;

Трето – за подобряване на партийните контакти, и

Четвърто – за отношението на двете страни по македонския въпрос.

Йосип Броз Тито пръв засяга македонския въпрос, като споделя: „Пиринският край може да бъде връзка между България и Югославия, а не буфер за конфликт между нас. Ние имаме задължение спрямо македонците“. Отговорът на Тодор Живков в тази насока е: „Ние провеждаме марксистко-ленинска политика, т.е. който какъвто се чувства, такъв да се пише. Трябва да се държим, защото ако изпуснем положението, национализмът е опасно нещо“ (CDA, 61–63). Тито твърдо застава зад идеята, че „не трябва да се позволява разни историци и теоретици да раздухват македонския въпрос, защото национализмът на Балканите е с много здрави корени. Може за известно време да се спре и след това отново да се възроди“. От друга страна, мнението на Тодор Живков е, че „за македонския въпрос е необходимо търпение, ... да не се проявява дискриминация спрямо онези, които се смятат за българи и имат българско съзнание. Формирането на македонско национално съзнание и решаването на македонския въпрос е дълъг процес“ (DAMVnR, 108–109). В края на разговорите Т. Живков смекчава напрежението, породено от дискусиата, като ласкателно добавя: „Ние не страдаме от манията да бъдем ръководна сила на Балканите и да решаваме всички балкански въпроси. Съвсем не“ (CDA, 70).

На съвместно заседание на ЦК на БКП, Министерския съвет и Постоянното при-съствие на БЗНС през октомври 1965 г. Живков информира за основните дискусии между българската и югославската страна при посещението на Тито в НРБ. „Що се касае до македонския въпрос, то трябва да заявя, че след като той бе повдигнат от югославяните, ние на срещата между двете делегации и на личната среща, която имах с Тито, а също и на срещата Митко Григоров – Видое Смилевски, изложихме още веднъж нашето становище, изказано още при посещението ми в Белград, като подчертахме:

Първо – че процесът на формирането на македонско национално съзнание в македонската република се извършва до голяма степен на антибългарска основа.

Второ – в Благоевградски окръг не се извършва никаква промяна на националното съзнание на населението, а заменянето на личните паспорти е един процес, който протича в цяла България, с всички граждани.

Трето – и в СР Македония би следвало да се даде свобода в това отношение, като се предостави на населението там възможността свободно да изявява своето национално съзнание в национални чувства.

Четвърто – следва да се даде възможност на учените добросъвестно върху основата на обективните исторически факти, документи и анализи да правят изводи, и

Пето – ние изцяло се съгласихме с Тито, че македонският въпрос не бива повече да се раздухва и че ние като партийно и държавно ръководство не трябва да позволяваме повече чрез него да се трови атмосферата между нашите две страни и партии“ (CDA, 39).

Така по принцип на тази среща до никакви съществени резултати и промени в политиката на двете страни по македонския въпрос не се достига.

Две особени важни събития през 1966 г. предшестват поредната среща на върха Т. Живков – Тито. Това са разговорите между Тодор Живков и Л. И. Брежнев в София, както и между Тито и Брежнев в Белград през септември 1966 г. Срещата между българския и съветския лидер, която се провежда от 19 до 22 септември, е от изключително важно значение, тъй като българската страна изказва своето мнение относно взаимоотношенията с Югославия и щекотливия македонски въпрос и разбира се, позицията на СССР.

В края на срещата Тодор Живков акцентира на следното: „В нашите отношения с Югославия съществува т.нар. македонски въпрос. Ние се стремим да действаме разумно. Той не може да бъде пречка за подобряване на нашето сътрудничество. Разбира се, ние сме съгласни с вас, че трябва да задължим Югославия ... У нас няма данни, че там се възстановява капитализмът, както твърдят албанците ... На тях трябва да им се говори, да им се кажат нещата. Тито пред мен лично се оплака, че вътре в страната има трудности, съпротива срещу политиката, която той провежда, натиск от страна на македонците върху ръководството. Когато разговаряхме по македонския въпрос, на него му диктуваше Кръсте Цървенковски“. Препоръката на Брежнев, отправена към българския лидер, е, че „ако се отблъсква Югославия, това би било от полза само на САЩ. От Тито разбрах, че СР Македония е най-независимата република в промишлеността и селското стопанство. Аз почувствах от беседата ми с него, че това представлява голяма грижа за него“ (CDA, 82–83).

Така в края на 1966 г. при завръщането си от конгреса на Унгарската работническа социалистическа партия (УСРП) в Будапеща Тодор Живков провежда поредната си среща с югославския лидер Тито, на която се дискутират различни въпроси с ръководството в Белград.

Самият факт, че в двустранните разговори е привлечен и „специалиста“ Кръсте Цървенковски, ясно разкрива югославските намерения като основен акцент в разискванията отново да се постави македонският въпрос. В този аспект Тито отбелязва: „Що се касае до Македония – вярно е, че това е въпрос на Македония“, но подчертава, че „това е и югославски въпрос, по който югославската страна има право да каже дали е, или не е съгласна с постановките по него“. В изказването си Цървенковски набляга на факта, че „македонската нация съществува, независимо дали някой я признава, или не. Именно в лицето на македонската държава тя намира своето потвърждение, което се признава не само политически, но и научно“. Македонският ръководител засяга въпроса и „за македонците в България, в Благоевградски окръг конкретно, като разглежда трите преброявания – през 1946, 1956 и най-учудващото през 1965 г., когато „изведнъж“ само за десет години македонците „изчезват“ от НРБ“.

По-нататък в изказването си Цървенковски потвърждава факта, че в Македония твърдо поддържат двата принципа на СЮК: първо, че малцинствата трябва да бъдат мостове за проникване на културата и за свързване на народите, а не ябълка на раздора, и, второ, че поставянето на въпроса за малцинствата не означава, че се поставя въпрос за промяна на границите.

Българският отговор в лицето на Тодор Живков се свързва с желанието този въпрос да не се разгаря изкуствено, тъй като това не било от полза и за двете страни. Живков защитава правилната линия, която възприема ЦК на БКП по македонския въпрос, утвърдена от „Мартенския пленум“ през 1963 г., потвърдена от „достигнатите исторически резултати: Първо – при последното преброяване в Благоевградски окръг в резултат на провежданата линия населението свободно изявява своята българска националност и само 0,4% са записаните като „македонци“. Второ – процесът на асимилация в македонската република, във Вардарска Македония спря“ (CDA, 74–76).

На фона на положителното развитие на българо-югославските отношения голям и оправдан интерес сред българското партийно ръководство предизвиква докладът на заместник-министъра на външните работи през 1967 г. относно основните тенденции и насоки на Запада и тяхната антибългарска пропаганда през 1966 г.

Така в западния печат се посочва, че сближаването на България с Югославия е по-хладно, отколкото на Югославия с останалите социалистически страни. При раз-

глеждане на отношенията на България с Югославия и Гърция много често се коментира македонският въпрос, като се застъпва открито становището, че „македонската нация е разделена между трите държави и че е съществувало противоречие между тези държави. Днес повече от 1 млн. македонци живеят в Югославия, 180 000 в България и 40 000 в Гърция“. А западногерманското списание „Дер Шпигел“ пише: „Желанието на разделения на три части народ за обединяване е фитилът на барутния погреб – Балканите“ (CDA, 89).

През 1967 г. три делегации от СФРЮ посещават НРБ – на Кръсте Цървенковски, на Милош Минич и на Едвард Кардел. С най-голям интерес обаче е посрещната срещата на висшето ръководство на БКП начело с Тодор Живков с председателя на СКМ Кръсте Цървенковски в София през май 1967 г. Тя задава новата насока на диспут около трънливия македонски въпрос. В началото на своето изложение Цървенковски „оправдава“ различните проблеми в СФРЮ с това, че тя е една многонационална общност, която изисква доста усилия, за да се управлява. По-нататък македонският партен лидер оценява позитивно изявленията на ръководството на БКП, че стои на димитровски позиции и признава историческия факт на създаване на СР Македония и формиране на македонска нация. „Желанието“ на Цървенковски е за подобряване все повече на обстановката и премахване на подозренията, като за тази цел българската страна публично да направи изявление за признаване на македонската република, македонската нация и македонския език.

От своя страна Тодор Живков застава на становището, че какъвто е сега македонският въпрос, той не може да стои над общите българо-югославски интереси: „Исторически факт е, че македонската социалистическа република съществува в рамките на СФРЮ“, но българският лидер не може да се съгласи: „Ако македонското национално съзнание се развива на антибългарска основа“. От една страна, според Цървенковски двете държави не трябва да се намесват в решенията на вътрешните въпроси, а от друга, той изразява следното схващане: „Ние не можем да бъдем безразлични към македонците в Благоевградски окръг. Трудно можем да приемем факта, че в 1956 г. имаше 180 000 македонци в България, а сега ги няма“. На тази атака от югославска страна Тодор Живков уверено отговаря: „Ние сме за формирането и укрепването на македонската нация на основата на демократични начала – всеки да се пише такъв, какъвто е“.

Цялостно българското партийно становище относно македонския въпрос изразява Борис Велчев: първо – да се заяви, че съществува Република Македония; второ – да се стигне до договорка да не се фалшифицират повече историческите факти и в двете страни, и трето – в България насилствено са карани хората да се пишат македонци.

В крайна сметка според българския представител трябва да се изработи обща постановка, като първо се излезе пред обществеността в Пиринска Македония и в СР Македония населението там да се пише такова, каквото се чувства, и чак тогава да се възложи на историчите да изяснят откога именно започва формирането на „македонското национално съзнание“. Препоръката на Тодор Живков е Македония от ябълка на раздора да стане звено за обединение на интересите на двете страни. И българските, и югославските представители накрая постигат съгласие да се съобщи в пресата за водените разговори, като изрично се упомене и за разискванията по македонския въпрос (CDA, 5–38; Crvenkovski 1989, 13–53).

Месец по-късно, през юни 1967 г. в Белград отново, за четвърти пореден път от 1963 г. насам, се срещат двамата партийни и държавни ръководители Йосип Броз Тито и Тодор Живков. В тези разговори основно внимание се отделя на:

Първо – влошената международна обстановка;

Второ – подобряването на икономическото сътрудничество и разширяване на търговските, както и на културните връзки между СФРЮ и НРБ. Отбелязва се, че през 1960 г. стокообменът е едва 16 млн. \$, докато през 1967 г. той достига вече 60 млн. \$, и

Трето – изказва се задоволство от разширяването на сътрудничеството между БКП и СЮК.

В изказването си Живков завършва със спорния македонски въпрос и за договорката, която българската страна има с югославската от водените разговори с Цървенковски в София. Разрешаването на такъв въпрос, останал като наследство, не би трябвало изкуст-

вено да се форсира. Мнението на Тито, което отново се съгласува с това на Цървенковски, е той да не се поставя на преден план в двустранните отношения (CDA, 8; DAMVnR, 111).

В периода между 1963 и 1967 г. приятелските българо-югославски отношения не бяха разстроени, даже когато Т. Живков и Тито показаха неспособност да достигнат до взаимно съгласие за разрешаването на македонския въпрос. Така случайните изблици около Македония не нарушиха да се нарушат иначе добрите взаимоотношения.

В заключение може да се отбележи, че въпреки постигнатите добронамерени двустранни отношения, Македония си остана принципен дразнител в разглеждания период. Затова неслучайно думите, които отправя цар Симеон II, „македонците са по-българи от всички българи“ при посещението си сред българската емиграция в Канада през 1966 г. (CDA, 6), вече окончателно нарушават душевния мир на българското партийно ръководство относно политиката, която то водеше, води и ще води в следващите десетилетия до падането на комунистическия режим в България. Последващият след края на 1967 г. период на приливи и отливи в двустранните отношения и лично между Тодор Живков и Йосип Броз Тито ясно разкрива сложността на проблема „Македония“ по оста София – Белград.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Crvenkovski, K. 1989. Vo odbrana na makedonskata kauza [In the defense of the Macedonian cause]. Ohrid, Nikola Kostevski I avtorite, 125 s. (In Macedonian).
- Црвенковски, К. Во одбрана на македонската кауза. Охрид, Никола Костески и авторите, 1989, 125 с.
- Larrabee, S. 1972. The Bulgarian Politics of Comformity. *Problems of Communism*, VII–VIII, 43 p.
- Palmer, S., R. King. 1971. Yugoslav Communism and the Macedonian Question. Hamden, CT, The Shoe String Press, Inc. Archon Books, 247 p.
- Работническо дело. 1963, 26 Januari. (In Bulgarian).
- Работническо дело. Бр. 26, 26.01.1963, с. 1.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 5, a.e. 567. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 5, а.е. 567.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 5, a.e. 568. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 5, а.е. 568.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 51, a.e. 209. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 51, а.е. 209.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 51, a.e. 211. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 51, а.е. 211.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 51, a.e. 486. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 51, а.е. 486.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 51, a.e. 85. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 51, а.е. 85.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 133. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 133.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 15. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 15.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 43. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 43.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 49. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 49.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 40. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 40.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 95. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 95.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 56. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 56.
- CDA. Centralen Darzhaven arhiv [Central Government Archive], f. 1-b, op. 34, a.e. 58. (In Bulgarian).
- ЦДА, ф. 1-б, оп. 34, а.е. 58.

DAMVnR. Diplomatičeski arhiv na Ministerstvoto na vashnite raboti) [Diplomatic Archive of Ministry of Foreign Affairs], op. 40, a.e. 4415. (In Bulgarian). Dokumentacija, I/100/80/1/1. ДАМВнР, Документация, I/100/80/1/1.

DAMVnR. Diplomatičeski arhiv na Ministerstvoto na vashnite raboti) [Diplomatic Archive of Ministry of Foreign Affairs], op. 25, a.e. 2831. (In Bulgarian). ДАМВнР, оп. 25, а.е. 2831.

Дата на подаване на статията в редакцията – 10.06.2021 г.